

De mooiste foto's maak je niet

Door Hans Visser

Als mijn oude vriend Cor ergens boven zee de zon spectaculair ziet ondergaan, grijpt hij vergeefs naar zijn camera. Steevast verzucht hij dan vol spijt: „De mooiste foto's maak je niet. Want kijk nou toch! Het lijkt hier wel een 'poster'!” Een mobieltje waarmee je ook foto's maakt? Ook dat heeft hij zelden op zak.

Ik moest aan hem denken toen ik dwaalde door de Alkmaarse Grote Kerk. Het grote gotische godshuis is inmiddels vijf eeuwen oud en vormt met alles wat zich daarin bevindt een waar Gesamtkunstwerk. Het is tegelijk de huiskamer van mijn stad en dus ook het podium voor wie iets bijzonders kan laten zien. In die 'huiskamer' exposeert op dit moment van Hellen van Meene, een geboren Alkmaarse Meesterfotograaf met een grote internationale reputatie.

De kapellen waren ooit kleurrijk 'bewoond' door plaatselijke gilden en aristocraten maar nu staan ze leeg. Tot voor kort waren daar de kerkmuren pijnlijk wit, maar voor de tentoonstelling zijn ze voorzien van intense kleuren. Een briljant idee van de kunstenaar, want het anders zo lijkwitte pleisterwerk is nu de vitale achtergrond voor de tentoongestelde foto's. Meer dan ooit lijkt de kerk nu te zijn beziel, het is alsof de kapellen opnieuw worden bewoond, ditmaal door de foto's. Laat maar zo die muren.

Honden

Ik zag beelden van broze pubermeisjes en voelde de doordringende blikken van onnavolgbaar poserende honden in wier ogen zich een menselijke ziel leek te weerspiegelen. Wat de fotograaf mij liet zien was eigenlijk zo gewoon, maar tegelijk schuurde er wat, het was bevreedend en toch verrassend vertrouwd. Stuk voor stuk wonderschone foto's die mij vragen stelden en die mij achterlieten met de vraag: zie ik nu echt wat ik denk te zien?

Tegen de grove bakstenen muur in de omgang van het koor hingen haar nieuwste foto's: zeven interpretaties van de Bijbelse werken van barmhartigheid. Groot formaat. Gezien zoals de fotograaf die barmhartigheden ziet, geschilderd met een camera. Tijdloos van sfeer, zoals ook barmhartigheid tijdloos is.

Net als mijn oude vriend die 'de mooiste foto's' niet maakt, had ook de zeventiende-eeuwse schilder Salomon van Ruysdael geen camera bij de hand. Wel was hij deksels goed in het in beeld brengen van indrukwekkende luchten. Op het schilderslinnen gaf hij met olieverf de werkelijkheid voor zijn publiek, zijn kopers, duidelijk zichtbaar weer.

Vrijheid

Eigenlijk werkte hij destijds net als ieder ander die tegenwoordig een mobieltje bij zich draagt. Zij het dat Van Ruysdael de volle vrijheid nam om die werkelijkheid naar eigen smaak te arrangeren: de Grote Kerk wat naar links, een

bootje wat naar rechts en dan die wolkenpartij daarboven nog net iets dramatischer. Want zie, zo krijg je een mooie en toch herkenbare compositie met, voor wie dat wil zien, zelfs 'een goed verhaal'. Net echt. Ga maar eens kijken in het Stedelijk Museum van Alkmaar, naast de kerk.

Je zou kunnen zeggen dat toen er nog geen fotografie bestond beeldend kunstenaars als Van Ruysdael vooral de opdracht hadden de wereld min of meer zichtbaar weer te geven. Zeker als het ging om portretten. Het maken van 'selfies', zelfportretten, was zelfs een genre apart, vraag maar aan Rembrandt. Totdat de fotografie die taak overnam.

Was dat een ramp voor de schilders?

Bent u mal? Toen in de vroege negentiende eeuw de fotografie werd uitgevonden, werden de negentiende-eeuwse kunstenaars bij wijze van spreken bevrijd van de opdracht hun wereld zichtbaar weer te geven. De camera kon dat sindsdien beter. Er is een prachtige portretfoto van de componist Chopin uit 1849, maar in die tijd ontstond ook het door Courbet geschilderde portret. Mooi van kleur en psychologie, maar de foto toont de keiharde werkelijkheid en toch ook met diezelfde vorsende blik. Zij het in zwart/wit, maar toch.

Smaak

Voor zover schilders geen opdrachtgever hadden, konden ze in principe naast de fotografie nu eindelijk hun eigen wegen zoeken. Dat deden ze met verrassende kleuren en vormen, alles naar eigen smaak. Thuis op het atelier en buiten in de natuur, overal lieten ze in toenemende vrijheid zien wat ze zagen en wat hen boeide. In landschappen, stillevens en zelfs in portretten. Ze deden wat de schilder Paul Klee een eeuw geleden uiteindelijk zijn opdracht noemde: niet de wereld zichtbaar weergeven, maar weer zichtbaar maken.

Mijn hemel, wat ontdekten die kunstenaars sindsdien een massa schitterende nieuwe wegen. Het impressionisme, luminisme, expressionisme, de Bergense School, het kubisme, futurisme, surrealisme, De Stijl, het abstracte en noem nog maar een paar 'ismen' en groeperingen op. Ze toonden geen posters maar lieten de kijker weer kijken, ze gingen de wereld opnieuw zien. Je kunt je dus afvragen wie Picasso, Mondriaan of Appel zouden zijn geweest zonder de fotografie.

En de fotografie? Geïnspireerd door de romantische schilderkunst leverden ook de fotografen van de negentiende eeuw al snel relatief vrij 'schilderachtig' artistiek werk. Nieuw aan hun techniek was toen dat foto's makkelijk konden worden vermenigvuldigd. Via afdrukken of zelfs in boeken en als posters. Dankzij de Amerikaanse film- en camerafabrikant Kodak werd de fotografie rond 1900 uiteindelijk betaalbaar voor de massa.

Nachtwacht

We leven in 2019. Zelfs kinderen lopen nu met een als telefoon vermomde digitale camera op zak en daarmee hun eigen werkelijkheid weer voor wie die maar wil zien. De volwassenen gedragen zich daarmee zich als kinderen zo

speels. Een etentje met vrienden? Een uitje? Gaan we trouwen? Iedereen maakt zijn eigen 'Nachtwacht', zijn schuttersmaaltijd en zijn 'Joodse bruidje' en menigeen poseert weleens gelijk Rembrandts 'miljoenenechtpaar' Maarten en Oopjen. Deze Oopjen Coppit rust sinds 1689 trouwens onder een der grafstenen in diezelfde Grote Kerk.

De vraag is wel: we fotograferen ons suf, maar kijken we ook?

De wereld, de samenleving zichtbaar weergeven... Dat deed rond 1504 ook een anonieme Alkmaarse schilder. De meesters van het plaatselijke Heilige Geestgasthuis gaven hem de opdracht om de in de Bijbel beschreven Werken van Barmhartigheid te verbeelden: Ik had honger en jullie gaven mij te eten. Ik had dorst en jullie gaven mij te drinken. Ik was een vreemdeling en jullie namen mij op. Ik was naakt en jullie kleedden mij. Ik was ziek en jullie bezochten mij. Ik zat gevangen en jullie kwamen naar mij toe.

In 1207 voegde paus Innocentius III daar nog een zevende barmhartigheid aan toe: het begraven van de doden. In zijn tijd vol moeilijk te beheersen besmettelijke ziekten, was niet iedereen tot het noodzakelijke ter aarde bestellen bereid. De anonieme schilder die later bekend zou worden als de Meester van Alkmaar, zette alle zeven barmhartigheden als een mooie serie leerzame plaatjes naast elkaar. De zieken, reizigers en andere behoeftige stervelingen die in het Heilige Geestgasthuis onderdak vonden konden daar zien hoe bijbels barmhartig de inzet van de huismeesters voor hun welzijn was.

Gerestaureerd

Toen later in de zestiende eeuw het gasthuis werd verbouwd tot de huidige Waag verhuisden de zeven schilderijen naar de Grote Kerk. Totdat in 1918 de Grote Kerk moest worden gerestaureerd. Om dat te kunnen betalen werd 'De Zeven Werken van Barmhartigheid' verkocht aan het Rijksmuseum. Tja, wat heb je aan barmhartigheden als er dringend geld nodig is?

In het Rijksmuseum is nu te zien hoe deze Meester van Alkmaar destijds nadacht over het licht, de compositie, de uitdrukking van de mensen. Hij bedacht hoe hij de vermanende boodschap van elk paneel kon laten zien, hoe hij als beeldverteller contact kon maken met de kijker en de Godvrezende Alkmaarders kon oproepen tot solidariteit, door middel van zijn expressie.

Dat we de naam van die schilder niet kennen is niet zo vreemd. Hij leefde in die dagen als alle andere anonieme vakmannen. Kunst was werk en dat deed hij domweg heel goed, maar stel dat deze onbekende Meester van Alkmaar in 1504 een telefoon met camera zou hebben gehad. Zouden wij zijn 'fotografisch' geschilderde zevenluik 'De Zeven Werken van Barmhartigheid' dan ooit hebben gekend? Had dat werk ons doen en laten dan nog steeds geïnspireerd?

Fotoboek

In 1954 verscheen het volgens mij mooiste fotoboek van Alkmaar ooit. Eva Besnyö, Ad Windig, Maria Austria en andere grote fotografen van die tijd, toonden in 'Alkmaar' een ontroerend beeld van het dagelijkse stadsleven. Een kleine stille wereld, waar in zwart/wit de schaarste van de na-oorlogsjaren dankzij de inzichten van de fotografen voelbaar is.

De kou van de winter, het simpele plezier van de kermis, een stoomtrein die door de weilanden zijn passagiers naar huis zwoegt, de oude door de tijd getekende bewoners van het Hof van Sonoy. Je ziet hoe Alkmaar zich in de regen opmaakt voor het jaarlijkse 8 oktoberfeest. Geluk was toen misschien nog niet zo gewoon. Dat te laten zien, dat onontkoombaar voelbaar te maken, dat was nog een hele kunst. Een daad van barmhartigheid. Deze fotografen deden in wezen niets anders dan wat de schilders al eeuwen deden.

Zichtbaar

Mijn oude vriend Cor van Kessel bedacht dat het wellicht aardig zou zijn een fotograaf die zeven barmhartigheden in beeld te laten brengen en dat werk te exposeren in de Grote Kerk. Daarmee zouden de barmhartigheden na een eeuw in een nieuwe vorm, een nieuwe beeldtechniek, een nieuwe stijl, terugkeren in dit huis. Hij was het die Hellen van Meene vroeg dat idee uit te voeren.

Met haar stijl en personages in die zeven scènes maakt ze contact, zoals de Meester van Alkmaar dat al vijf eeuwen doet. Ze laat niet de werkelijkheid zien, maar maakt die weer zichtbaar. Ze speelt in zeven taferelen binnen een middeleeuwse entourage met licht, kleur, context en compositie. Ze toont een tijdloze wereld waarin mensen verantwoordelijkheid dragen voor anderen.

Kijkend naar haar werk besepte ik eens te meer dat we allemaal kunnen fotograferen. Dat is geen kunst, maar maken we ook de mooiste foto's? Inderdaad, die maak je niet. U niet en ik niet. Niettemin besepte mijn oude vriend Cor van Kessel dat er uitzonderingen zijn die ook dít gelijk bevestigen. Want Hellen van Meene maakt de mooiste foto's juist wél. Bovendien zet ze daarmee de geest van haar publiek aan het werk, ze doet iets wezenlijks met de kijker. Net zoals eeuwen geleden de Meester van Alkmaar dat deed. Dat is nou net de Kunst.

